

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових
відносин
Кафедра історії та теорії держави і права
Кваліфікаційна робота бакалавра

На тему: КРИМ ТА СХІД УКРАЇНИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА
ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Виконала: студентка навчальної групи ІСТ 21-1
спеціальність 032 «Історія та археологія» Лебеденко К.П.
(прізвище та ініціали)

Керівник д. іст. наук, доцент Морозов О. В.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент: Маргулов А.Х., доктор історичних наук,
професор, професор кафедри
міжнародних відносин УМСФ
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Лебеденко К. Крим та Схід у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Кваліфікаційна робота бакалавра на здобуття освітнього ступення «бакалавр» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025. 51 с.

У цій роботі охоплено широкий спектр досліджень, присвячених політичним, соціальним та культурним аспектам історії Криму та Сходу України. У центрі уваги еволюція наукових підходів до вивчення цих регіонів у працях українських, європейських та американських дослідників.

Вітчизняна історіографія фокусується переважно на питаннях національної ідентичності, права на самовизначення, гібридної війни та трансформацію історичної пам'яті.

Зарубіжні дослідження, зокрема американські та європейські, розглядають проблему в контексті міжнародного права, безпеки в регіоні та російсько-українські відносини.

У роботі зроблено спробу систематизувати основні історіографічні джерела та виявити ключові дискусійні поля в сучасній науці.

Ключові слова: Крим, схід України, історіографія, анексія, російсько-українські відносини.

ABSTRACT

Lebedenko K. Crimea and the East in national and foreign historiography. Qualification work for the bachelor's degree in the speciality 032 'History and Archeology'. University of Customs and Finance, Dnipro, 2025. 51 p.

This work covers a wide range of research on the political, social and cultural aspects of the history of Crimea and Eastern Ukraine. The focus is on the evolution of scientific approaches to the study of these regions in the works of Ukrainian, European, and American researchers.

Domestic historiography focuses mainly on issues of national identity, the right to self-determination, hybrid warfare, and the transformation of historical memory.

Foreign studies, in particular American and European ones, examine the problem in the context of international law, security in the region, and Russian-Ukrainian relations.

The paper attempts to systematise the main historiographical sources and identify key areas of debate in contemporary scholarship.

Keywords: Crimea, eastern Ukraine, historiography, annexation, Russian-Ukrainian relations.

ЗМІСТ

ВСТУП	
Розділ I. ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ З ІСТОРІЇ ЛУГАНЩИНИ ТА ДОНЕЧЧИНИ З МОМЕНТУ ОКУПАЦІЇ У 2014 Р. ПО СЬОГОДЕННЯ	
Розділ II. НАЦІОНАЛЬНІ ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ КРИМУ ПЕРІОДУ "ГІБРИДНОЇ" ВІЙНИ	
Розділ III. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ АНЕКСІЇ КРИМУ ТА ОКУПАЦІЇ ДОНБАСУ	
ВИСНОВОК	
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	

ВСТУП

Актуальність теми обумовлена комплексним характером подій, які відбулися за останнє десятиліття. По-перше військовий конфлікт на Сході України, що триває до сьогодні, призвів до зміни суспільних настроїв, викликав нові форми національної ідентичності, а також змінив сприйняття історії в суспільстві. Історіографічні дослідження стали необхідними для осмислення не лише фактів, а й їхнього соціального контексту, адже суспільство потребує осмислення свого минулого для формування майбутнього.

По-друге, події 2014 року активізували наукове обговорення та інтерпретацію історичних фактів, що сприяло формуванню нових підходів у історіографії. Суспільство стало свідком бурхливого зростання наукових досліджень, які охоплюють широкий спектр тем – від аналізу міжнародних відносин до вивчення місцевих культурних явищ. Важливими стають дослідження, що зосереджуються на впливі анексії Криму на кримськотатарську культуру, національну ідентичність та соціальні процеси в Україні.

Крім того, вивчення історіографії Сходу та Криму актуально з точки зору міжнародної політики. Світова спільнота активно слідкує за розвитком ситуації в Україні, що робить вивчення історії регіону важливим для розуміння глобальних тенденцій. Різноманітні міжнародні дослідницькі інститути, аналітичні центри та університети беруть участь у вивченні українських подій, що сприяє формуванню об'єктивної картини, заснованої на фактах і аналізі. Світова спільнота активно слідкує за розвитком ситуації в Україні, що робить вивчення історії регіону важливим для розуміння глобальних тенденцій. Різноманітні міжнародні дослідницькі інститути, аналітичні центри та університети беруть участь у

вивченні українських подій, що сприяє формуванню об'єктивної картини, заснованої на фактах і аналізі.

Крім того, важливо враховувати соціокультурний аспект змін, що відбуваються в українському суспільстві. Війна та політичні трансформації сприяли підвищенню рівня громадянської свідомості, формуванню нового покоління, яке орієнтоване на демократичні цінності, патріотизм та збереження національної спадщини. Особливої уваги заслуговує роль мас-медіа та цифрових технологій у процесах переосмислення історичних подій. Соціальні мережі, документальні проєкти та незалежні журналістські розслідування відіграють важливу роль у формуванні суспільної думки та популяризації історичних досліджень.

На цьому тлі спостерігається тенденція до посилення академічної співпраці між українськими та закордонними науковцями. Спільні проєкти, конференції та обміни досвідом дозволяють формувати ширший науковий дискурс, у якому враховуються різні точки зору та методологічні підходи. Це сприяє створенню більш комплексного та багатовимірного розуміння історичних подій, що є важливим не лише для України, а й для міжнародної спільноти в цілому.

Об'єктом дослідження є історіографічний доробок, що сформувався у період 2014-2024 рр., присвячений історії Донеччини, Луганщини та Криму.

Предметом дослідження є аналіз позицій науковців у наукових публікаціях, монографіях та статтях, що висвітлюють ці процеси з різних точок зору. Це дозволить глибше зрозуміти, як історики трактують ці події, які підходи та методології вони використовують, а також як їхні висновки впливають на суспільну свідомість.

Завдання дослідження:

1. дослідити основні наукові праці та публікації, що стосуються теми, і виявити їхні ключові тези та ідеї.
2. визначити, які методи та підходи використовують дослідники для вивчення подій, що відбулися в регіонах.
3. зіставити різні інтерпретації подій в українських та зарубіжних наукових джерелах.
4. оцінити, як наукові інтерпретації впливають на суспільну свідомість та формування національної ідентичності.
5. зібрати думки експертів у галузі для додаткового осмислення теми та виявлення нових перспектив.
6. ідентифікувати основні тенденції у наукових дослідженнях за останнє десятиліття, що стосуються Криму та Сходу України.

Метою даної дипломної роботи є комплексний аналіз історіографічного осмислення подій, що відбулися у Донецьчині, Луганщині та Криму в період 2014-2024 років. Дослідження спрямоване на виявлення основних наукових підходів, тенденцій та дискусій, які формують сучасне бачення цих подій у вітчизняній та зарубіжній історіографії.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 2014 по 2024 рік, що дозволяє проаналізувати зосереджуваність науковців на темі регіонів, дослідженням яких попередньо займалися переважно локальні історики. Історіографія з історії Криму та Донбасу стала формуватися в фондах академічних інституцій НАНУ, стала актуальною й серед дослідників Західної частини країни. Історіографія 2022-2024 рр. збагачена комплексними інтерпретаціями проблем, пов'язаних, як з окупованими регіонами з 2014 р., так і з новими незаконними захопленнями росіянами українських території з повномасштабним вторгненням.

Територіальні рамки: зарубіжна та національна історіографія, що зосереджена на історії Криму та Сході України.

Структура роботи відбиває поставлені перед дослідженням, мету та завдання. Загальний обсяг роботи сторінок, з них основного тексту сторінок. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ З ІСТОРІЇ ЛУГАНЩИНИ ТА ДОНЕЧЧИНИ З МОМЕНТУ ОКУПАЦІЇ У 2014 Р ПО СЬОГОДЕННЯ

Про феномен Донбасу, особливо у контексті сьогоденних трагічних подій, варто говорити окремо. Особливість Донбасу полягає у тому, що до українського центру він завжди був прив'язаний значно меншою мірою, ніж до спочатку адміністративного, а потім і міждержавного північного кордону, а через нього – до Москви. На думку багатьох істориків, його історію й сьогодення варто розглядати через призму уведеної І. Валлерстайном категорії «напівпериферія» [1 с. 122].

«Донбас продовжує спливати кров'ю...», констатує публіцист І. Сюдюков у рецензії на працю «Схід і Південь України: час, простір, соціум» [2]. На його переконання, за нехтування з боку влади очевидною істиною – розруха в головах призводить до суцільної, у тому числі й світоглядної, ціннісної, ментальної розрухи – українському суспільству доведеться платити високу ціну, і творити заново українську ідентичність на Донбасі буде неймовірно складно. «Жахливий досвід Донбасу вимагає осмислення. Передусім в історичному вимірі», вважає він, і рецензована монографія оцінюється як вдалий перший крок на цьому шляху. Якщо історичне коріння масштабної трагедії не вдасться осмислити певною мірою, країна буде знов приречена діяти методом проб і помилок, або, ще гірше, методом «гнилих обгородок» корумпованих еліт [3, 1 с. 122-147]

Історію Луганщини та Донеччини з моменту її окупації досліджують багато зарубіжних та українських істориків, журналістів, політологів, публіцистів. Історія Луганщини та Донеччини до 2014 р. підлягала переважно аналізу з боку місцевих істориків, такими істориками були Валерій Солдатенко, Валерій Латишев, Ігор Коровін, Михайло Коваль,

Олена Стяжкіна та інші. Ці історики досліджували Донеччину та Луганщину крізь призму історії промислового регіону, однак, історія цього краю не була предметом дослідження на центральному рівні. Донбас радше вивчався в комплексі досліджень науковців з історії України. Ситуація змінилася з 2014 р., коли частина територій незаконно була окупована росією й історія регіону актуалізувалася в академічному середовищі істориків країни.

З 2014 р. історіографія, присвячена Сходу, збагатилася працями науковців академічних інституцій, таких як, Інститут історії України НАНУ, Інститут політичних досліджень, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Український інститут національної пам'яті, The Centre for Russian and Post-Soviet Studies, Інститут соціології НАН України, також доробком політологів, філологів, правників, економістів тощо. Серед праць, що висвітлювали історію Донеччини та Луганщини – аналітичні записки, монографії, наукові журнали, збірники конференцій. Зокрема, найважливішими для нашого дослідження є: монографії «Донбас: війна і мир», «Окупація Донбасу: історія та сучасність», збірники конференції «Матеріали міжнародних конференцій «Конфлікт на Донбасі: виклики і перспективи врегулювання»», «Донбас у глобальному контексті: історія і сучасність».

З 2014 по 2024 рр. вийшло багато статей, монографій та ін., які присвячені Донбасу, кожна із праць була видана різними академічними інституціями, ось деякі з них: Інститут історії України НАНУ видала:

1. Донбас: регіон, країна, світ;
2. Суспільно-політичні наслідки війни на Донбасі;
3. Донбас в історії України та світу;
4. Історичні передумови формування конфлікту на Донбасі;

5. «Радянська спадщина на Донбасі та її вплив на сучасні політичні процеси»;
6. Війна на Донбасі: причини, перебіг, наслідки;
7. Історія Донбасу: від початків до сьогодення;
8. Донбас і Україна: історичні, економічні, політичні зв'язки.

Інститут політичних досліджень:

1. Геополітичні наслідки війни на Донбасі для України та Європи;
2. Конфлікт на Донбасі: від гібридної війни до мирного врегулювання;
3. Схід України: виклики та перспективи політичного врегулювання;
4. Вплив війни на сході України на внутрішньополітичну ситуацію;
5. Гібридна війна та її політичні наслідки для регіону Східної Європи;
6. Соціально-політичні наслідки війни на Донбасі для місцевого самоврядування.

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка:

1. Роль міжнародних організацій у врегулюванні конфлікту на Донбасі;
2. «Мінські домовленості: міжнародно-правові аспекти та перспективи»;
3. «Європейський Союз та війна на Донбасі: політичний та дипломатичний вплив»;

4. Міжнародний аспект війни на Донбасі: геополітичні інтереси та їхній вплив;
5. Гібридна війна та новітні виклики міжнародної безпеки;
6. Україна та міжнародна спільнота: шляхи врегулювання конфлікту на Донбасі;
7. Міжнародні санкції проти Росії у зв'язку з війною на Донбасі: наслідки та ефективність;
8. Роль ОБСЄ в моніторингу та забезпеченні миру на сході України;
9. Міжнародні переговори щодо врегулювання конфлікту на Донбасі: оцінка результатів і перспективи;
10. Міжнародна безпека і конфлікт на Донбасі.

Український інститут національної пам'яті:

1. Пам'ять про війну на Донбасі: виклики та перспективи;
2. Донбас: регіон пам'яті та ідентичності;
3. Історія Луганщини та Донецчини: від початків до сучасності;
4. Донбас: історія, пам'ять, ідентичність.

The Centre for Russian and Post-Soviet Studies:

1. Війна на Донбасі: історичні корені та сучасні виклики;
2. Ідентичність у контексті війни: як Донбас змінюється;
3. Донбас у геополітичному контексті: між Україною і Росією;
4. Пострадянський Донбас: ідентичність та політика;
5. Конфлікт на Донбасі: міжнародні аспекти та можливості врегулювання.

Інститут соціології НАН України:

1. Соціальні наслідки війни на Донбасі;

2. Соціальні зміни в умовах конфлікту: досвід Донбасу;
3. Війна та ідентичність: соціологічний аспект;
4. Соціологічні дослідження в умовах конфлікту на Донбасі;
5. Виклики для соціальних наук в Україні: досвід Донбасу;
6. Соціальні мережі та війна: нові форми ідентичності в Донбасі;
7. Війна на Донбасі через призму соціологічних досліджень.

Історіографії національної пам'яті в контексті досліджень Донбасу після 2014 року є важливим для розуміння того, як різні науковці підходять до вивчення конфлікту, окупації та змін в ідентичності регіону.

Ця тема є предметом дослідження як українських, так і зарубіжних істориків, соціологів та фахівців з гуманітарних наук, які акцентують увагу на ролі національної пам'яті у формуванні регіональної ідентичності та політичних процесів на Донбасі. Такими авторами є: Ярослава Верменич [4, 5, 6, 7], Сергій Єкельчик, Олександр Лисенко, Генрі Гелберт, Олеся Стасю, Георгій Касьянов, Андрій Портнов.

Також історію та проблематику Донбасу досліджують політологи (Олексій Гарань, Михайло Мінаков, Тетяна Журженко, Олександр Мотиль, Ольга Айвазовськ, Олександр Литвиненко, Петро Бурковський), економісти (Олександр Пасхавер, Ярослав Жаліло, Володимир Фесенко) та правники (Ольга Буткевич, Володимир Василенко, Альона Луньова), філологи (Лариса Масенко, Тетяна Кононенко), філософи (Мирослав Попович, Сергій Дацюк), журналісти (Юрій Макаров, Віталій Портников), соціологи (Ірина Бекешкіна), публіцисти (Сергій Грабовський)

Українськими істориками які досліджують Донбас є: Валерій Головка [8, 9], Лариса Якубова [10, 11], Олексій Гарань [12, 13], Олександр Мотиль [14, 15], Микола Рябчук [16, 17], Ярослав Грицак [18, 19] та інші.

На думку, історики які найбільше досліджують Донбас є:

1. Ярослава Верменич відома українська історикиня, дослідниця, яка значну увагу приділяє історії Донбасу, зокрема його регіональній специфіці, ідентичності та проблемам, пов'язаним із конфліктом після 2014 року. Вона активно працює в галузі історичної регіоналістики, територіальної ідентичності та історичної географії України, серед її праць є: «Феном пограниччя: Крим і Донбас в долі України» [4], «Регіональна історія України: Донбас» [5], «Луганщина у соціально-політичному просторі України: від 2014 року до сьогодення» [6], «Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціогуманітарний аналіз» [7]

2. Сергій Грабовський - історик і публіцист, який багато пише на тему інформаційної війни, російської пропаганди і її впливу на українське суспільство, а також на території, окуповані Росією. Відомими працями є: «Інформаційна війна Росії проти України». Праця присвячена інформаційній агресії Росії проти України, яка стала важливим елементом війни на Донбасі. Автор досліджує, як пропаганда та фейкові новини вплинули на перебіг конфлікту, на формування громадської думки на окупованих територіях і поза ними. «Гібридна війна на Донбасі: інформаційний аспект». У цій праці автор досліджує специфіку гібридної війни, яку Росія веде проти України, зосереджуючи увагу на інформаційній складовій. Грабовський пояснює, як дезінформація та пропагандистські кампанії допомогли створити підґрунтя для окупації Донецької і Луганської областей. «Міфи і реальність Донбасу: інформаційна війна та її наслідки». Грабовський аналізує російські наративи щодо історії та ідентичності Донбасу, які були використані для

легітимізації окупації. Він досліджує, як міфи про "особливий статус" Донбасу та "захист російськомовного населення" стали частиною інформаційної кампанії, що виправдовувала агресію.

3. Олександр Мотиль - українсько-американський історик і політолог, який займається питанням російсько-українського конфлікту, окупації та впливу цих подій на міжнародні відносини та геополітику. Відомими працями є: «Putin's War in Ukraine: Russia's Invasion of Donbas and Crimea» [14]. У цій праці Мотиль аналізує причини та наслідки російської агресії проти України, особливо зосереджуючись на політичній та військовій ситуації в Криму та Донбасі. Він досліджує, як гібридна війна та анексія територій вплинули на українську державність і міжнародну реакцію на ці події. «Ukraine vs. Russia: Revolution, Democracy, and War» [15].

У цій книзі Мотиль аналізує революцію на Майдані, анексію Криму та окупацію Донбасу як частини більшої стратегії Росії щодо відновлення впливу на пострадянському просторі. Він також звертає увагу на західну реакцію та важливість підтримки демократичних процесів в Україні. «Russia's War in Ukraine: The Realities of Hybrid Warfare». У цій праці Мотиль аналізує особливості гібридної війни, яку Росія веде проти України. Він зосереджується на тактиках, використаних у конфлікті, включаючи інформаційні війни, та оцінює вплив цих стратегій на окупацію Донбасу. «Ukraine's Crisis: The Role of Identity Politics». Мотиль досліджує, як політична ідентичність в Україні вплинула на сприйняття війни на Донбасі. Він аналізує зміни в ідентичності українців в умовах конфлікту та як це вплинуло на внутрішню та зовнішню політику.

4. Ярослав Грицак — відомий український історик, який активно досліджує питання національної пам'яті, історичної політики, ідентичності та соціальних змін в Україні, зокрема в контексті війни на Донбасі.

Відомими працями є: «Донбас: війна за пам'ять» [18]. У цій статті Грицак розглядає, як конфлікт на Донбасі пов'язаний із боротьбою за пам'ять і ідентичність. Він аналізує, як різні наративи про історію впливають на сприйняття війни та формування громадської думки. «Чи є у нас майбутнє? Перспективи української ідентичності» [19]. У цій статті Грицак розглядає виклики, з якими стикається українське суспільство в умовах війни на Донбасі, а також питання національної ідентичності, які виникають у результаті конфлікту.

5. Валерій Головка є одним із провідних українських істориків, який досліджував соціально-економічні та індустріальні процеси Донбасу. Його роботи присвячені аналізу розвитку регіону, зокрема, впливу індустріалізації та трансформації економічного й соціального життя в цьому важливому промисловому центрі України. Відомими працями є: «Окупований Донбас: політика, економіка, суспільство» [8]. Ця робота присвячена аналізу економічних і соціальних наслідків окупації частини Донбасу. Головка розглядає проблеми економічного занепаду, спричиненого бойовими діями, та наслідки для населення, яке опинилося в зоні конфлікту. «Донбас між війною і миром: суспільні настрої та соціальна адаптація» [9]. У цьому дослідженні автор фокусується на зміні суспільних настроїв на окупованих територіях, впливі пропаганди та військових дій на соціальну ідентичність мешканців Донбасу. Головка аналізує соціальні настрої та процеси адаптації населення до умов війни та окупації.

6. Лариса Якубова, провідна українська дослідниця, зосереджена на вивченні історії Донбасу, активно досліджувала регіон до і після початку війни у 2014 році. Її праці, опубліковані після окупації Донбасу, охоплюють такі важливі аспекти, як формування ідентичності, соціокультурні зміни, а також історичні корені конфлікту. Відомими

працями є: «Історична пам'ять і війна на Донбасі» [10]. Ця праця присвячена аналізу того, як війна змінила колективну пам'ять і регіональну ідентичність Донбасу. Якубова досліджує, як радянське минуле та міфи, пов'язані з індустріалізацією Донбасу, вплинули на сприйняття війни та розділили суспільство. «Ідентичність і війна: Донбас у контексті українського конфлікту» [11]. У цьому дослідженні Якубова розглядає питання регіональної ідентичності Донбасу в контексті війни. Вона акцентує увагу на культурних та політичних чинниках, що вплинули на формування ідентичності населення регіону та його ставлення до війни й окупації.

7. Барабаш Ю.В. Українська історикиня, яка спеціалізується на дослідженні історії України, зокрема в контексті сучасних політичних і соціальних процесів. Вона займається вивченням проблем ідентичності, національних рухів та історичної пам'яті. Її наукові праці можуть включати теми, пов'язані з сепаратизмом, регіональними особливостями та впливом історії на сучасну політику. Відомою працею є: "Вітчизняна історіографія з історії «русинського» сепаратизму: 1991-2023 рр." Дослідження Ю.В. Барабаш відкриває нові горизонти для розуміння «русинського» руху і його впливу на українську державність. Важливими є питання ідентичності, політичних амбіцій та історичних передумов, що сприяють розвитку сепаратистських настроїв, це дослідження може стати основою для формування стратегій, які сприятимуть стабільності та розвитку української державності в умовах сучасних викликів [30].

8. Денис Казанський, Марина Воротинцева, "Як Україна втрачала Донбас" - Книга розповідає про новітню історію Донецької та Луганської областей. Вона містить економічну історію регіону, пояснює, як виникли фінансово-політичні клани на тлі економічного занепаду регіону. В ній також описані джерела розширення російського впливу та поява

сепаратизму. Показано історію ворожнечі кланів, що захлинулися в боротьбі, яку самі почали [66].

9. Олександр Михед, "Я змішаю твою кров із вугіллям. Зрозуміти український Схід" - У 2016 році Олександр Михед відвідав шість міст Луганської та Донецької областей. Він дослідив життя місцевих і архівні історії. Автор зібрав історії, нашарування міфів, через голоси тамтешніх жителів. Письменник розповідає історію сходу України, який намагалися приборкати британські та бельгійські колоністи, імперська і радянська влада [67].

10. Катерина Зарембо, "Схід українського сонця. Історії Донеччини та Луганщини початку XXI століття" - Ця книжка містить відомості про українські спільноти Донеччини та Луганщини, які діяли від початку нульових до російського вторгнення на схід України у 2014 році. Існування цих груп заперечував російсько-радянський міф про Донбас. В праці можна прочитати про культурні простори, студентські середовища, українське село, різноманітні релігії. У книжці йдеться про те, що на Донбасі були групи людей, які бажали жити в демократичному і вільному українському суспільстві, а не в міфологізованому минулому. Спільноти мали зв'язок із всеукраїнським контекстом. В книзі також показано, як українство, що було приспаним, пригнобленим, винищеним та закатованим, розвивається в спільнотах цих двох областей [68].

11. Артем Чеха «Точка нуль» – це не література про бої, смерті та втрати. Натомість це можливість побачити реальність, у якій опинився письменник, його ж очима. Чех не ідеалізує образ українського військового, уникає пафосу та героїзації. Для нього важливіше – передати справжній образ, оголити реальні проблеми та не збрехати читачам. Збірка подібна на щоденник, репортаж чи навіть документалістику. Це короткі фіксації окремих випадків, історії зі служби. Спочатку книга мала бути

втричі більшою, та з особистих причин Чех вирішив не публікувати всього. Та й тезу про те, що «Точка нуль» – це книга про війну, Артем відкидає. «Ця книга не про війну, а про мене – людину, яка мало дотична до війни, до таких агресивних брутальних речей, як зброя – у тих умовах, у яких я опинився. Для мене насамперед було важливо показати себе, сором'язливого, трохи боягузливого хлопця, який потрапив у таку дивну річ, як армія і війна», – розповідає Артем Чех [69].

12. Станіслава Асєєва «Світлий Шлях» - Журналіст Станіслав Асєєв понад два з половиною роки провів у полоні російських бойовиків в Донецьку. «Світлий Шлях» – це книга, написана наодинці із самим собою та без можливості щось занотувати на папері. Книга про людину, яка опинилася в концтаборі на окупованій території. «Це просто книжка про людину, чим вона є, ким, нащо здатна. Єдиною розвагою, коли я потрапив у підвал, було ходити від стіни до стіни. І це купа часу, аби створити щось у голові. У підвалі був цілодобовий нагляд, коли почав записувати, то прийшла охорона і прочитала, показала адміністрації. Дописати вдалося вже в колонії», – поділився Асєєв [70].

13. Дмитра Вербича «Точка неповернення». Дмитро Вербич – доброволець, колишній командир 3-ї роти 5-го окремого батальйону ДУК ПС, захисник Донецького аеропорту. Його книга – це історія про війну та людей, яких ця війна докорінно змінила. Точка неповернення – це дорога на фронт, після якої життя вже не буде таким, як колись.

А ще це книга про чесність та відвертість. Про російських спецназівців, бойовиків, складнощі, голод, холод і перших добровольців, які часом їхали на передову, маючи з собою лише ножі.

«Це практично музейна колекція людських фактур, ситуацій, характерів, доль, мотивацій, причин і наслідків. Але головним героєм в ній, звичайно ж, є війна. Війна як вчинок, як трагедія, як скажена пригода, як «двіж», як

дурість, як любов, як авантюра, як втрата, але й як своєрідна дорогоцінність. Тут вона настільки опукла, що сприймається як окремий людський персонаж, як щось цілком антропоморфне. Щось, з чим можна поговорити, перекурити, мовчки потужити», – пише у своїй рецензії Іван Семесюк [71].

З 2014 року історіографія Луганської та Донецької областей зазнала значних змін, зумовлених новими реаліями, пов'язаними з окупацією та збройним конфліктом. З початком війни українські історики значно активізували свої зусилля у вивченні соціально-економічних, політичних та культурних аспектів цих регіонів. Зокрема, науковці проаналізували вплив історичної спадщини, колективної пам'яті та процесів ідентичності на сучасну ситуацію на Донбасі. Важливою темою є дослідження наслідків окупації, зокрема змін у соціальних відносинах, економічних структурах та культурних практиках населення. Розглядаються також механізми адаптації та опору місцевого населення, його відносини з державою та сусідніми регіонами. Одна з особливо важливих робіт зосереджена на місцевій специфіці, такій як вплив індустріалізації, традиційних ремесел і соціокультурних аспектів життя. Дослідники вказують на необхідність міждисциплінарного підходу для кращого розуміння складних процесів, що відбувалися в Луганській і Донецькій областях.

Таким чином, вітчизняна історіографія вивчає не лише історичне коріння конфлікту, але й його сучасні прояви, щоб отримати цілісну картину ситуації в регіоні. У такий спосіб вона не лише зберігає пам'ять про минуле, а й окреслює шляхи реконструкції та розвитку Донбасу під час та після закінчення війни. Аналіз існуючих досліджень свідчить про важливість інтеграції історичного знання в сучасні практики національної пам'яті, культурної політики та соціальної інтеграції.

РОЗДІЛ II НАЦІОНАЛЬНІ ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ КРИМУ ПЕРІОДУ "ГІБРИДНОЇ" ВІЙНИ

Як показує українська практика, «гібридна» війна загрожує насамперед слабким країнам, нездатним протистояти гібридним загрозам з боку країн, які мають значно вищий військовий та економічний потенціал. Відповідно, дієвим засобом протидії «гібридним» загрозам є побудова ефективних державних інституцій, здатних гарантувати безпеку, права і свободи громадян та представляти інтереси суспільства. - Трюхан В., голова правління ГО «Європейський Рух України»

Агресія росії проти України, яка розпочалась в лютому 2014 р. з анексії Криму та триває нині, виявила критичну вразливість західного світу до силової «гібридної» політики кремля. Західний світ поки що не сформував адекватних і ефективних засобів, механізмів і політик протистояння російській гібридній експансії. В рамках гібридної агресії російська сторона використовує розвідувально -шпигунську діяльність, технології дискредитації державних структур країн, здійснюється підтримка праворадикальних, націоналістичних, популістських рухів, які продукують у суспільствах країн ЄС антинаатовські і антиамериканські настрої, триває адресна робота у середовищі «співвітчизників» тощо. В країнах Європи формуються мережі лояльних до росії політичних, громадських організацій, ЗМІ тощо. Водночас, використовується і «силова складова» гібридного впливу – за останні роки почастишали випадки «воєнного тестування» системи оборони НАТО – створення провокації у повітряному і морському просторі Європи з боку Збройних сил росії.

Російська агресія завдала Україні безпрецедентних людських, територіальних, економічних втрат і з усього модельного ряду

міждержавних відносин (не говорячи про війну як таку) залишила Україні на тривалий період лише формат конфронтаційного співіснування з росією – обмеженого, вимушеного, холодного – в залежності від поточної ситуації. російсько-українська «гібридна» війна не є локальним, периферійним конфліктом. Агресія кремля несе не лише загрозу державності України, її суверенітету, а й єдності ЄС, загалом політичному устрою Європи. Тому вкрай важливим є пошук адекватних, ефективних відповідей, формування спільної політики протистояння російській експансії.

Істориками-дослідниками історіографії Крима :

1. Батюка, Олександр. "Історія Криму: проблеми та перспективи"

Олександр Батюка — український історик, спеціаліст з історії Криму. У книзі він аналізує основні етапи дослідження кримської історії, звертаючи увагу на важливі проблеми, що виникають у сучасній історіографії. Батюка пропонує нові підходи до вивчення кримської історії, акцентуючи на інтеграції міждисциплінарних методів. У цій праці Батюка розглядає основні етапи вивчення кримської історії, акцентуючи увагу на актуальних проблемах, з якими стикаються дослідники. Він пропонує міждисциплінарний підхід, що дозволяє об'єднати різні методи і перспективи для більш глибокого розуміння кримських процесів. Ця книга є важливим внеском у сучасну історіографію Криму, оскільки підкреслює необхідність інтеграції знань з різних галузей [20]

2. Гуменюк, Сергій. "Крим: політичні та соціально-економічні трансформації"

Сергій Гуменюк — дослідник соціально-економічних процесів в Україні, зокрема в Криму. У своїй праці він детально досліджує соціально-економічні зміни в Криму під час різних історичних періодів. Гуменюк аналізує вплив політичних режимів на життя кримчан, що дозволяє

зрозуміти, як ці зміни формували сучасний кримський соціум, досліджує вплив політичних режимів на соціально-економічне становище Криму. Автор робить акцент на важливості розуміння соціально-економічних факторів для осмислення сучасних викликів у регіоні [21]

3. Дубровіна, Марія. "Крим у російській та українській історіографії" Марія Дубровіна історик, що спеціалізується на порівняльній історіографії. Авторка аналізує, як різні історичні наративи вплинули на розуміння Криму в російській та українській традиціях. Дослідження порівнюють підходи до вивчення кримської історії, що дозволяє зрозуміти, як політичні контексти формують історичні дискурси. Дубровіна проводить порівняльний аналіз історичних наративів, формуючи уявлення про Крим в українській та російській традиціях. Ця робота є важливою для розуміння того, як національні наративи впливають на сприйняття регіону в обох країнах [22]

4. Костенко, Павло. "Крим: історичні контексти та сучасні виклики" Павло Костенко історик та соціолог, який досліджує історичні події, що вплинули на формування кримського суспільства. Він звертається до сучасних викликів, з якими стикається Крим, акцентуючи на ролі міжнародної спільноти. Автор пропонує аналіз, який підкреслює важливість історичного контексту для розуміння сучасних політичних ситуацій. Костенко аналізує історичні події, що вплинули на формування кримського суспільства, акцентуючи увагу на ролі міжнародної спільноти. Він підкреслює, що для розуміння сучасних викликів важливо враховувати історичний контекст та надає цінні інсайти про вплив глобальних політичних процесів на локальні ситуації [23].

5. Левченко, Олена. "Крим у контексті української історії" Олена Левченко — українська історикиня, що спеціалізується на культурних і політичних зв'язках між Кримом і материковою Україною. У

книзі вона досліджує Крим як невід'ємну частину української історії, акцентуючи на формуванні кримської ідентичності. Левченко розглядає, як історичні події вплинули на взаємозв'язок між Кримом та Україною, підкреслюючи значення культурної спадщини [24] .

6. Ставров, Дмитро. "Історіографія Криму: сучасний стан та проблеми"

Дмитро Ставров історик, що займається вивченням історіографії та методології історичного дослідження. Він аналізує сучасний стан історіографії Криму, підкреслюючи основні проблеми, з якими стикаються дослідники. Книга містить огляд останніх досліджень та пропонує напрямки для подальшого вивчення, що важливо для розвитку кримських студій. Ставров аналізує сучасний стан історіографії Криму, визначаючи основні проблеми та виклики, з якими стикаються дослідники. Він надає огляд останніх досліджень і пропонує напрямки для подальшого вивчення. Ця робота є важливим ресурсом для тих, хто хоче зрозуміти актуальні тренди в кримських студіях [25] .

7. Терещенко, Ігор. "Крим у національних міфах"

Ігор Терещенко культуролог і дослідник національних ідентичностей. У своїй роботі він досліджує, як різні національні міфи вплинули на уявлення про Крим.

Автор аналізує, яким чином ці міфи формують політичні наративи, що дозволяє зрозуміти, як історична пам'ять впливає на сучасні конфлікти. Терещенко досліджує вплив національних міфів на сприйняття Криму та формування політичних наративів. Він аналізує, як історична пам'ять впливає на сучасні конфлікти, що є особливо актуальним у контексті російсько-українських відносин. Ця робота підкреслює важливість культури пам'яті у формуванні національних ідентичностей [26] .

8. Шевченко Тетяна. "Кримська війна: історичні та соціокультурні аспекти"

Тетяна Шевченко історик, спеціаліст з військової історії та соціокультурних змін. Книга аналізує Кримську війну з точки зору її впливу на соціокультурні зміни в регіоні. Шевченко досліджує, як війна вплинула на ідентичність кримчан, на їхні соціальні структури та культуру, вплив Кримської війни на соціокультурні зміни в регіоні, акцентуючи на ідентичності кримчан. Її робота показує, як війна змінила соціальні структури та культуру, що є важливим для розуміння сучасних соціальних динамік [27].

9. Запорожченко Юлія Василівна. "Історіографічний вимір хронопоту сепаратизму в незалежній Україні" досліджує історіографію сепаратизму в Україні, зокрема, як це явище сприймалося в різні етапи незалежності. Вона аналізує різноманітні підходи до дослідження сепаратизму, включаючи політичні, соціологічні та культурні. Запорожченко Ю.В. зазначає, що багато дослідників фокусуються на конкретних регіонах, таких як Крим і Донбас, де сепаратистські рухи стали найбільш помітними [29].

10. Олеся Яремчук, Мустафа Джемілєв, Інна Березніцька, Анастасія Левкова, Олександра Єфименко, Ірина Славінська, Рустем Халіл, Євгенія Генова, Єва Райська, Марія Глушко - «Вільні голоси Криму» — збірка портретів шістнадцяти політв'язнів-журналістів, які борються за права людини та свободу слова на окупованому півострові. Росія позбавила їх волі на терміни від семи до дев'ятнадцяти років. Більшість героїв цієї книжки — кримські татари, тому в багатьох портретах читач знайде пояснення історичного контексту, зрозуміє причини безупинного

опору корінного народу Криму радянській, а тепер російській системі. До книжки увійшли вибрані листи, уривки з щоденників та виступи в судах журналістів-політв'язнів. Ініціатива зображувала буття політв'язнів і поширювала інформацію про окупацію Криму, але початок російсько-української війни змінив концепцію спецпроєкту.

11. Артьомом Іван «АНЕКСІЯ КРИМУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ» - автор розглядає анексію Криму РФ, як анексію що має глобальні наслідки як для України, так і для Європи, адже було порушено базові принципи післявоєнного світоустрою щодо кордонів між державами. Створено прецедент порушення міжнародної стабільності, коли між потужними геополітичними гравцями реальною є нова домовленість щодо перерозподілу спірних територій, як це було з пактом Молотова-Ріббентропа перед початком Другої світової війни. З'явилися нові виклики перед міжнародною спільнотою, зокрема:

- руйнування регіональної і глобальної систем безпеки;
- зростання ймовірності застосування сили у вирішенні спорів між державами;
- створення чергового «замороженого» конфлікту в Європі;
- посилення політико-економічної конфронтації за віссю Захід-РФ.

Міжнародні структури безпеки виявили свою неготовність до поточного розвитку подій в Україні. Ключові елементи європейської та євроатлантичної безпеки – НАТО, ЄС, ОБСЄ – шукають термінові відповіді на регіональні та глобальні загрози, що виникли внаслідок дій Росії, – відзначав В. Горбулін. Неспроможність міжнародних організацій

ухвалювати і реалізувати своєчасні та адекватні рішення для розв'язання кризових ситуацій у регіоні свідчить про низьку здатність існуючих глобальних і регіональних безпекових механізмів, ставить питання про необхідність їх реформування і адаптування до сучасних тенденцій світового розвитку.

Історіографія Криму є складною та багатогранною, відображаючи різноманітні підходи до вивчення цього регіону в контексті української та російської історії. Упродовж останніх років спостерігається значне зростання інтересу до кримських досліджень, що стало відповіддю на політичні події, зокрема анексію Криму Росією у 2014р. Дослідження показують, що історичні наративи про Крим формуються під впливом політичних, соціальних та культурних контекстів. Історики акцентують на тому, що різні наративи можуть служити не лише для розуміння минулого, а й для конструювання сучасних ідентичностей.

Наприклад, українські дослідники підкреслюють кримську спадщину як невід'ємну частину української історії, акцентуючи на важливості культурних зв'язків між Кримом і материковою Україною.

Водночас, російська історіографія часто намагається переписати історію Криму, представляючи його як частину російської території, що створює додаткові виклики для науковців. У результаті, виникає необхідність у порівняльному аналізі, щоб зрозуміти, як національні міфи та політичні контексти впливають на історичні дискурси. Сучасні дослідження також підкреслюють важливість міждисциплінарного підходу, який включає в себе соціологію, культурологію та політичні науки. Такий підхід дозволяє глибше осмислити соціально-економічні та культурні зміни в Кримі, а також їхній вплив на формування сучасної кримської ідентичності.

Висновок. Історіографія Сходу демонструє багатогранність та складність цього регіону, особливо в контексті сучасних політичних і соціальних змін. Після 2014 року, в умовах конфлікту та окупації, дослідження Донбасу стали критично важливими для розуміння не лише його минулого, а й перспектив розвитку.

Одним із ключових аспектів є зростання міждисциплінарності в дослідженнях. Історики, соціологи, культурологи та економісти активно співпрацюють, формуючи цілісні дослідження, які охоплюють різні аспекти життя регіону. Це дозволяє отримати глибше розуміння зв'язків між історичними подіями і сучасними тенденціями. Наприклад, дослідження промислової історії Донбасу виявляє, як економічні трансформації вплинули на соціальну структуру населення та регіональну ідентичність.

Особливу увагу дослідники приділяють колективній пам'яті. Аналіз того, як історичні наративи формують сприйняття сучасності, вказує на важливість минулого в контексті конфлікту. Різні групи населення можуть мати різні інтерпретації історичних подій, що веде до конфліктів у сучасному суспільстві. Вивчення таких аспектів, як пам'ятники, меморіали та освітні програми, стає актуальним для розуміння механізмів формування ідентичності в регіоні. Зміни, викликані війною, також стають важливим об'єктом досліджень. Дослідники аналізують, як соціальні структури трансформуються в умовах кризи, як місцеве населення адаптується до нових реалій, а також як національна ідентичність змінюється в контексті конфлікту. Вивчення механізмів адаптації та опору дозволяє зрозуміти, як суспільство реагує на виклики та які нові соціальні практики виникають у відповідь на труднощі.

Не менш важливим є і питання міжнародного контексту. Дослідження історіографії Донбасу не можуть ігнорувати вплив зовнішніх

факторів, таких як міжнародна політика, економічні санкції та роль інших держав у конфлікті. Вивчення цього аспекту допомагає краще зрозуміти динаміку змін у регіоні та його взаємозв'язки з іншими частинами світу.

Таким чином, історіографія Донбасу є ключовою для формування не лише наукового, але й практичного підходу до вирішення сучасних проблем. Вона вказує на важливість інтеграції історичних знань у процеси державного управління, соціальної політики та культурного розвитку. Розуміння історії Донбасу допомагає уникнути повторення минулих помилок і сприяє конструктивному діалогу між різними групами населення.

Зрештою, дослідження історії Донбасу стає основою для формування нової української ідентичності, яка включає в себе різноманітність усіх регіонів країни. Це підкреслює важливість спільного майбутнього, в якому різні культурні, історичні та соціальні аспекти можуть знайти своє місце в єдиній українській наративі, що веде до стабільності та процвітання країни.

Українська практика свідчить, що «гібридні» війни ставлять особливі виклики перед державами з обмеженими ресурсами та можливостями. Гібридна агресія, як показує досвід України, проявляється не лише у відкритих військових діях, а й у використанні інформаційних технологій, економічного тиску та підтримки радикальних рухів. Тому основним завданням для країн, що зазнають гібридних загроз, є побудова потужних і стійких інституцій, які можуть захистити національні інтереси, забезпечити безпеку та зберегти соціальну згуртованість.

Історіографія Криму відображає складність і багатогранність взаємин між Україною та росією. Вивчення історії цього регіону стало особливо актуальним після анексії Криму в 2014 році. Дослідники, такі як Олександр Батюка та Сергій Гуменюк, підкреслюють важливість

міждисциплінарного підходу, що включає соціальні, політичні та економічні аспекти. Це дозволяє глибше зрозуміти, як історичні наративи формують сучасні ідентичності, і чому важливо визнавати кримську спадщину як невід'ємну частину української історії.

В умовах глобальних політичних змін важливо звертати увагу на те, як національні міфи та політичні контексти впливають на сприйняття Криму. Дослідження Марії Дубровіної показують, що різні наративи можуть слугувати інструментами для конструювання сучасних ідентичностей і формування політичних позицій. Це підкреслює необхідність критичного аналізу історичних дискурсів, щоб уникнути маніпуляцій та спотворень.

Крім того, врахування міжнародного контексту є важливим для розуміння сучасних викликів. Павло Костенко вказує на роль міжнародної спільноти в розв'язанні проблем Криму, підкреслюючи, що без активної участі міжнародних організацій та партнерів Україна не зможе ефективно протистояти агресії.

На закінчення, дослідження історії Криму та гібридних загроз вимагає комплексного підходу, що включає різні наукові дисципліни, міжнародні відносини та культурологічні аспекти. Лише через глибоке розуміння минулого та сучасних викликів Україна зможе розробити ефективні стратегії протидії агресії, зміцнити свою національну ідентичність та забезпечити стійкість у регіоні, формуючи єдину політику на основі історичних уроків і сучасних реалій.

РОЗДІЛ III МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ АНЕКСІЇ КРИМУ ТА ОКУПАЦІЇ ДОНБАСУ

Академічний словник української мови визначає окупацію як «тимчасове захоплення частини або всієї території однієї держави збройними силами іншої». Один із відомих словників іншомовних слів пояснює термін «окупація» наступним чином:

1. Це тимчасове зайняття збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої, зазвичай внаслідок воєнних дій; також може означати поневолення.

2. У Давньому Римі окупація означала захоплення безхазяйних речей, включаючи земельні ділянки [31].

Сучасне міжнародне право визнає військову окупацію незаконною та засуджує держави, які вдаються до такої практики. У його рамках існує комплекс норм, що регулюють відносини між державами щодо окупованих територій, формуючи міжнародно-правовий інститут військової окупації. Цей комплекс охоплює різні аспекти, зокрема: режим на окупованих територіях; права та обов'язки урядів і військових адміністрацій держави-окупанта; правовий статус цивільного населення; застосування кримінально-правових норм; право власності на окупованих територіях та інші питання. На міжнародному рівні режим окупації визначається через 4-ту Гаазьку конвенцію про закони і звичаї війни на суходолі (1907), Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни (1949), Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (1954) та інші документи.

Територіальні претензії РФ до України офіційно розпочалися 7 грудня 1992 року, коли VII З'їзд народних депутатів РФ доручив Верховній Раді розглянути питання статусу міста Севастополя. Це протокольне

доручення підтримали 793 депутати з 835 присутніх, 25 проголосували проти, 17 утрималися, а 4 не взяли участі в голосуванні. Виконуючи це доручення, Верховна Рада рф 9 липня 1993 року розглянула питання статусу Севастополя і ухвалила рішення більшістю голосів — 166[32] Місто було оголошено територією росії на підставі "підтвердження" "російського федерального статусу" в межах міського округу, що відбулося в грудні 1991 року. Також було доручено розробити відповідні поправки до російської радянської конституції 1978 року, яка діяла в рф на той час.

Такі рішення викликали різку негативну реакцію з боку української влади. 9 грудня 1992 року Президія Верховної Ради України оцінила рішення російського З'їзду як "чергову відверту спробу висунення територіальних претензій до України, грубе порушення духу і букви ратифікованих Верховною Радою росії угод". Вона також заявила, що "місто Севастополь є невід'ємною частиною України, і його статус може бути змінений лише Україною, а не будь-якою іншою державою" [33]. Президент України Леонід Кравчук публічно охарактеризував рішення Верховної Ради рф щодо Севастополя як посягання на територіальну цілісність України та порушення росією своїх міжнародних зобов'язань [34]. Згодом Верховна Рада України визнала постанову російського парламенту такою, що не має правових наслідків для України, і закликала Верховну Раду рф скасувати її. Після того, як Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй (ООН) підтримала Україну в захисті її територіальної цілісності, російська виконавча влада дистанціювалася від рішення Верховної Ради рф щодо Севастополя. Президент Росії Борис Єльцин висловив своє "сором" з приводу цього рішення та підкреслив необхідність "поступового і спокійного вирішення проблем Чорноморського флоту та

його бази" [35]. Однак згодом рф знову підняла питання про суверенітет над Севастополем.

24 жовтня 1996 року Державна Дума рф у своєму зверненні до Верховної Ради України заявила, що на основі Указу Президії Верховної Ради Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки від 29 жовтня 1948 року рф зберігає право на здійснення державного суверенітету над Севастополем. 5 грудня 1996 року від Ради Федерації рф почали надходити звинувачення, що "російська державність піддається випробуванням на міцність". Яскравим підтвердженням цього стало нібито "проблема статусу міста Севастополя", яка була вказана як "предмет розбіжностей" між РФ та Україною. Рада Федерації також висловила занепокоєння тим, що "українська сторона, незважаючи на об'єктивні реалії, не прагне обговорювати на переговорах питання російського статусу міста Севастополя". З подібних висловлювань стає очевидним, що рф вже публічно "визначила" в односторонньому порядку приналежність Севастополя до себе і зайняла позицію, згідно з якою "залишилося лише переконати в цьому Україну".

23 лютого 2014 року на площі Нахімова біля будівлі міської ради Севастополя відбувся мітинг проросійських сил, учасники якого висловили недовіру новому голові міста, російському бізнесмену Олексію Чалому.

26–27 лютого в місті Сімферополі відбулися сутички між проросійськими активістами та проукраїнськими силами разом із кримськотатарською громадою. Ці події супроводжувалися захопленням і блокуванням адміністративних будівель та аеропортів у Сімферополі й Севастополі невідомими особами у військовій формі без розпізнавальних знаків, які, ймовірно, належали російським збройним силам. Також були захоплені установи зв'язку та засоби масової інформації. Українська влада

негайно заявила про військове вторгнення російських сил та їхню участь у захопленні органів управління [36].

На фоні масового громадського піднесення відбулася зміна виконавчих органів влади в Севастополі та Автономній Республіці Крим. Після цього Верховна Рада АРК ухвалила Постанову «Про проведення загальнокримського референдуму» без дотримання принципів гласності та публічності. Референдум відбувся 16 березня 2014 року, незважаючи на те, що українське законодавство вимагає проведення всеукраїнського референдуму для питань, що стосуються зміни кордонів України. 18 березня 2014 року Президент росії В. Путін разом із представниками кримської влади, зокрема С. Аксьоновим, В. Константиновим та О. Чалим, підписав угоду про приєднання Республіки Крим до рф. Таким чином, Рф здійснила анексію Автономної Республіки Крим, створивши в світі небезпечний прецедент порушення міжнародного права та відносин.

рф грубо порушила основні принципи міжнародного права, закріплені в Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року та Гельсінському заключному акті НБСЄ 1975 року. Зокрема, йдеться про принцип незастосування сили або погрози силою. Відповідно до статті 2 Статуту ООН (пункт 4), «усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування, як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, що не відповідає цілям Об'єднаних Націй» [37].

Концепція добросовісного виконання міжнародних зобов'язань закріплена в численних договорах, резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, рішеннях Міжнародного Суду ООН та деклараціях держав. Однак, з юридичної точки зору, найзначнішими міжнародними документами, окрім Статуту ООН, в якому цей принцип зафіксовано, є Віденська конвенція

про право міжнародних договорів 1969 року та Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 року. Стаття 26 Конвенції 1969 року зазначає: «Кожний чинний міжнародний договір є обов'язковим для його учасників і повинен виконуватися ними добросовісно». Додатково, у цій Конвенції зазначено: «Учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як виправдання для невиконання угоди» (ст. 27) [38].

Рф проігнорувала свої зобов'язання перед Україною, закріплені в Будапештському меморандумі, який стосується гарантій безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року [39], Договорі про дружбу та співробітництво між рф та Україною [40], договорах щодо базування Чорноморського флоту рф на території України 1997 р. [41], Договорі між Україною і рф про українсько-російський державний кордон 2003 р.) [42].

Агресивні дії рф щодо України отримали жорстку реакцію з боку міжнародної спільноти. Європейський Союз, США, Канада, Японія, Норвегія, Швейцарія, Австралія, Нова Зеландія та ще 41 країна світу запровадили санкції проти росії [43]. З іншого боку, Кремль не враховує, що, встановлюючи цей небезпечний прецедент, рф в майбутньому може зіткнутися з вимогами повернення територій з боку Японії, Німеччини та Китаю.

Анексія Криму рф ставить під загрозу діяльність Ради Безпеки ООН — постійно діючого органу Організації Об'єднаних Націй, який, згідно зі статтею 24 Статуту ООН, відповідає за підтримку міжнародного миру та безпеки. Більше того, агресивні дії росії виявили неспроможність цього важливого міжнародного органу адекватно реагувати на грубі порушення міжнародного права. Держава-агресор має право вето на рішення Ради Безпеки ООН і використовує його, щоб блокувати будь-які спроби інших

країн вирішити цю ситуацію. Крім того, рф використовує трибуну цього органу для поширення неправдивої інформації про бажання українських громадян Криму стати частиною росії.

Усі причорноморські держави-члени НАТО вважають окупацію Кримського півострова загрозою для власної безпеки. Агресивні дії росії проти України також створили проблеми всередині Європейського Союзу. Частка росії в загальному споживанні блакитного палива в Європі становить приблизно 30 відсотків [44]. Не дивно, що анексія Криму росією була сприйнята стримано країнами-членами ЄС, які мають більшу залежність від рф. Варто зазначити, що в цьому випадку економічні інтереси переважили над відданістю принципам міжнародного права. Така поблажлива позиція спонукала росію до нової агресії проти України, зокрема на Донбасі.

Анексія Криму завдала серйозної шкоди як практиці, так і теорії міжнародного права, підірвавши його основні принципи. Виявилося, що окремі положення, закріплені в міжнародних документах, як багатосторонніх, так і двосторонніх, можуть бути проігноровані або витлумачені на користь будь-якої держави. Таким чином, керівництво РФ поставило себе вище міжнародного права, а ставка на силу як єдину альтернативу у відносинах між Україною та росією призводить до подальшого руйнування основ світового порядку.

Отже, до 2014 року рф була готова жертвувати економічними вигодами заради політичної переваги, здійснюючи тиск на Україну різними способами. Зокрема, керівники рф відкрито повідомляли про застосування заходів тиску. У деяких випадках погрози передавалися через другорядних чиновників, а потім публічно спростовувалися владою рф. У таких умовах тиск, який рф чинила на Україну, мав на меті послаблення країни та примушення її до дій, що сприяли б реалізації агресивних планів

росії. Послідовні дії рф, спрямовані на тиск на ключові галузі економіки та спроби дестабілізувати соціально-політичне життя України, свідчать про явні, грубі та систематичні порушення основоположних принципів міжнародного права, зокрема тих, що закріплені в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 2625 (XXV) від 24 жовтня 1970 року, а також у договорі "Про дружбу, співробітництво і партнерство" [45].

Серед інших аспектів слід підкреслити, що вищезгадані порушення з боку рф порушують принцип необхідності утримання у міжнародних відносинах від загрози силою та її застосування проти територіальної цілісності, політичної незалежності або іншим чином (пункт "а" Преамбули Резолюції 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН). Крім того, тиск рф на Україну до 2014 року порушував принцип невтручання у внутрішні справи держави (пункт "с" Преамбули) і не відповідав принципу обов'язкового співробітництва між державами, закріпленому в статуті ООН, а також принципу суверенної рівності держав (пункт "d" Преамбули). Хоча аналіз зазначених порушень міжнародного права з боку рф вказує на відсутність ознак міжнародного злочину агресії, визначеного в статті 3 резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) [46], ці дії мають безперечний характер підготовки рф до агресії проти України, що розпочалася в 2014 р.

Після окупації Кримського півострова [47] рф перемістила свої військові дії на схід України з метою окупації щонайменше дев'яти українських областей та створення на їхній території маріонеткової псевдодержави, відомої під історичною назвою «Новорф», що походить з часів Російської імперії [48]. Проте героїчний опір українських патріотів-добровольців, армії, національної гвардії та волонтерів у результаті запеклих боїв зміг зупинити російську агресію. Як наслідок, станом на 2020 рік рф змогла окупувати лише окремі райони Донецької та Луганської

областей (далі – ОРДЛО), продовжуючи вести в регіоні бойові дії низької інтенсивності.

Незважаючи на це, дії росії були засуджені в багатьох резолюціях міжнародних організацій, зокрема Організації з безпеки і співробітництва в Європі [49] та Парламентської Асамблеї Ради Європи [50], чітко визначаються як військова агресія, окупація частини української території і навіть як “триваюча російська війна проти України” [51]. Міжнародний кримінальний суд визначає ситуацію так: "Прямі військові зіткнення між збройними силами рф та України свідчать про те, що з 14 липня 2014 року на сході України існує міжнародний збройний конфлікт" [52], Думки про кваліфікацію конфлікту відрізняються, особливо з огляду на позицію самої рф щодо війни на сході України. рф постійно заперечує існування міжнародного конфлікту на територіях ОРДЛО і вважає військові дії в цих регіонах внутрішнім конфліктом.

Військові дії на територіях ОРДЛО є продовженням російської агресії, яка була розпочата ще на території Кримського півострова [53]. Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) “Визначення агресії” перелічує та характеризує дії однієї держави проти іншої, наявність яких повністю підтверджує факт існування агресії [54]. Згідно зі статтею 1 Резолюції 3314 (XXIX), агресією вважається використання збройної сили іноземною державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, а також будь-які дії, що суперечать Статуту ООН [54 Art.1].

Стаття 3 цієї ж Резолюції визначає певні дії, які можуть бути кваліфіковані як акти агресії, незалежно від того, чи було оголошено війну. Зокрема, відповідно до пункту 3(а), актом агресії є вторгнення або напад збройних сил однієї держави на територію іншої, а також будь-яка військова окупація, незалежно від її тривалості, що є наслідком такого

вторгнення або нападу, або ж анексія території іншої держави чи її частини з використанням сили [54 Art. 3(a)].

Підтвердженням цього пункту про кваліфікацію дій рф як агресії є залучення Сил Спеціальних Операцій (далі – ССО), які є частиною регулярних збройних сил рф, на сході України. З самого початку конфлікту ССО росії активно брали участь у бойових діях [55] у захопленні будівель і роздачі зброї колабораціоністам [56]. Починаючи з літа 2014 року, сухопутні та повітрянодесантні війська Збройних сил рф активно брали участь у бойових діях. Найбільш масштабно підрозділи російської армії діяли під час Іловайських подій та під час штурму Дебальцева. Колаборанти неодноразово підкреслювали, що саме присутність регулярних російських військ стала вирішальною для здобуття перемоги в цих боях [57].

Стаття 3(с) розглядає ще один вид керованих дій, які кваліфіковані як агресія – це блокада портів або берегів держави озброєними силами іншої держави [58]. Керченська протока, яка контролюється рф, є точкою входу в Азовське море, і, як наслідок, також основною причиною блокади портів України [59]. Після незаконного спорудження Керченського мосту вантажообіг та кількість суден, які обслуговуються портом, зменшилася майже вдвічі

Стаття 3(d) Резолюції 3314 (XXIX) визначає напад збройних сил однієї держави на морські сили та флот іншої держави як ще одну ознаку агресії. Таким чином, ескалація ситуації з економічною блокадою українських портів в Азовському морі сталася в листопаді 2018 року, коли військово-морські сили Збройних Сил України спробували перетнути Керченську протоку для входу в Азовське море. У цей момент російські військово-морські сили та берегова охорона відкрили вогонь на ураження, захопивши три українські військові кораблі та взявши в полон 24

українських моряків, з яких шість отримали поранення [59 (н 21).]. Такі дії, відповідно до ст. 3(d) Резолюції 3314 (XXIX), кваліфіковані як агресія росії проти України.

Відповідно до останнього положення статті 3 Резолюції 3314 (XXIX), агресією вважається акт, коли держава або від її імені направляє збройні банди, групи, нерегульовані сили чи найманців, які вчиняють акти застосування збройної сили проти іншої держави. Ці дії мають настільки серйозний характер, що їх можна прирівняти до зазначених вище актів, або ж держава має значну участь у них [60.].

Підтвердженням цього є те, що, окрім регулярних військ росії, на територію ОРДЛО були направлені найманці з приватної військової компанії Вагнера, а також понад 10 тисяч російських "добровольців", які приєдналися до війни на Донбасі через організацію "Союз добровольців Донбасу" [61]. Хоча ПВК Вагнер формально вважається приватною компанією, що надає охоронні послуги, насправді її слід розглядати як військову структуру росії. Це обумовлено тим, що вона регулярно фінансується з бюджету рф, використовує озброєння, надане Росією, і підпорядковується підполковнику у відставці, другу В. Путіна – Д. Уткіну [62].

Ще одним свідченням того, що ПВК Вагнера є фактично військовою структурою рф, є те, що її діяльність як приватної компанії на територіях ОРДЛО підпадає під статтю 359 ("Найманство") Кримінального кодексу рф. Ця стаття передбачає, що вербування, навчання, фінансування або інше матеріальне забезпечення найманців, а також їх використання у збройних конфліктах або військових діях на територіях іноземних держав карається ув'язненням до 8 років. Проте жодної кримінальної справи в росії з цього приводу не було порушено [63].

Отже, дії Росії на територіях ОРДЛО відповідають п'яти з семи пунктів статті 3 Резолюції 3314 (XXIX), що свідчить про наявність акту агресії з боку РФ проти України. Проте рф заперечує свою участь у будь-яких діях на цих територіях і намагається створити образ держави-миротворця, яка не має відношення до конфлікту. У цьому контексті варто згадати про так звані "гуманітарні конвої", які рф неодноразово відправляла на Донбас під приводом "допомоги цивільному населенню". Однак цю ситуацію не можна вважати гуманітарною діяльністю, оскільки ці "гуманітарні конвої" прибули без жодного запиту на допомогу з боку постраждалої сторони, тобто української влади, і навіть без згоди України на їх отримання [64].

Відмова російської влади надати можливість українській стороні та навіть такій поважній організації, як Міжнародний Комітет Червоного Хреста, переглядати склад "гуманітарних конвоїв" викликає сумніви щодо відповідності цих конвоїв основним правовим критеріям гуманітарної допомоги. Це дає підстави вважати, що "гуманітарні конвої" використовуються для маскування перевезення на територію ОРДЛО особового складу російської армії, військової техніки та озброєння, а також для евакуації тіл загиблих російських окупантів.

Щодо статусу територій, захоплених росією, оскільки рф заперечує свою присутність в ОРДЛО, Україні слід застосувати тест "ефективного контролю" для визначення, чи можна вважати цю ситуацію окупацією з точки зору міжнародного гуманітарного права. Відповідно до коментарів 2016 року до статті 2, яка є загальною для Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, для проходження цього тесту необхідно наявність трьох елементів:

- 1) збройні сили іноземної держави фізично присутні на території іншої країни без згоди місцевого суверена;

2) іноземні сили здатні здійснювати контроль над відповідною територією замість місцевого суверена;

3) місцевий суверен не в змозі здійснювати свою владу над цією територією [65].

Наведені вище дані чітко свідчать про те, що всі три критерії дотримані, і, отже, території, захоплені на сході України внаслідок російської агресії, є окупованими рф. Варто зазначити, що на початковому етапі конфлікту рф навіть не намагалася знайти місцевих колаборантів для зайняття керівних політичних посад. Наприклад, першим так званим "Головою Ради міністрів Донецької Народної Республіки" став громадянин Росії О. Бородай, який мав тісні зв'язки з російськими спецслужбами. Наразі окуповані території повністю контролюються та фінансуються рф, територія переведена в рублеву зону, а населенню видаються російські паспорти.

ВИСНОВОК

Дослідження тематики Криму та східних регіонів України, зокрема Донеччини та Луганщини, у вітчизняній та зарубіжній історіографії свідчить про те, що науковий інтерес до подій, пов'язаних із окупацією цих територій Російською Федерацією з 2014 року, не лише не зменшується, а навпаки – зростає. Це можна пояснити як суспільно-політичною значущістю цих подій, так і необхідністю формування якісного історичного наративу в умовах нової геополітичної реальності. Аналіз тенденцій розвитку історіографії дав змогу з'ясувати сутність та рівень академічного опрацювання цієї проблематики як в Україні, так і за її межами, а також окреслити напрями подальших досліджень.

У першому розділі було проаналізовано вітчизняні історіографічні досягнення, присвячені історії Луганщини та Донеччини в умовах військової агресії. До ключових питань, які досліджують українські науковці, належать проблеми ідентичності населення Донбасу, трансформація соціально-економічного простору через збройний конфлікт, а також вплив зовнішніх сил на регіональні процеси. Особлива увага приділяється спробам істориків переосмислити історичну роль Донбасу в суспільно-політичному розвитку України. Виявлено, що значна частина українських робіт має міждисциплінарний характер і поєднує історичний аналіз із політологічними та соціологічними підходами.

Другий розділ роботи присвячено аналізу українських досліджень, що стосуються теми Криму в умовах гібридної війни. На основі вивчення джерел встановлено, що увага науковців зосереджена як на історико-правовому статусі півострова, так і на гуманітарних наслідках окупації. У роботах розглядаються питання репресій проти кримськотатарського народу, мілітаризації регіону, політики русифікації та інформаційних маніпуляцій. Дослідники зазначають, що історіографічний наратив щодо

Криму поступово змінюється: від політико-аналітичного спрямування до глибшого вивчення історичних тенденцій та міжнародно-правових аспектів. При цьому наголошується на необхідності більш ґрунтовного монографічного дослідження, яке б інтегрувало історичні факти із сучасними досвідом окупації.

У третьому розділі узагальнено міжнародне бачення подій, що стосуються як анексії Криму, так і окупації частини Донбасу. Зарубіжні дослідники, зокрема Пасі, Джефрі Манкофф, Майкл Вася та Пітер Померанцев, зосереджують свою увагу на феномені гібридної війни, яка інтегрує військові, інформаційні, дипломатичні та економічні механізми впливу. У роботі відзначено, що міжнародна історіографія часто набуває правового виміру, активно взаємодіючи з матеріалами світових міжнародних організацій, резолюціями ООН, ОБСЄ, Ради Європи та аналітичними документами дослідницьких центрів.

Загальні висновки демонструють, що українська історіографія останніх років перестала обмежуватись лише публіцистичними матеріалами та перейшла до створення науково обґрунтованих праць із широкою базою джерел. Історики намагаються реконструювати хронологію подій із максимальною об'єктивністю, формуючи таким чином архів колективної пам'яті про війну. Водночас зарубіжна наукова думка, хоча й виявляє значний інтерес до подій в Україні, часто трактує це через призму безпекових та стратегічних викликів, що нерідко обмежує глибше культурно-історичне розуміння проблем. З огляду на це, варто посилювати співпрацю українських і зарубіжних вчених. Проблематика Криму та Донбасу все більше інтегрується у дослідження воєн, постколоніалізму та регіональних конфліктів, відкриваючи нові перспективи для міждисциплінарних аналізів.

Таким чином, ця тема залишається актуальною і потребує продовження дослідницької роботи із врахуванням як внутрішньонаціонального ракурсу, так і міжнародного контексту. Вивчення подій гібридної війни через призму історіографії сприятиме не лише науковому осмисленню сучасності, а й розробці стратегій інформаційного та правового захисту національних інтересів України у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Верменич Я. «Територіальна ідентичність українського пограниччя: історичні витоки та геополітичні впливи». Відповідальний редактор В.А. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2019. 367 с.
2. Схід і Південь України: час, простір, соціум : у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т історії України ; уклад.: Т. В. Добко (керівник), О. Я. Дуднік, А. М. Колесніченко, Л. С. Новосьолова, В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна [та ін.] ; редкол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, Я. В. Верменич, Т. В. Добко, Л. А. Дубровіна [та ін.] ; наук. ред. В. І. Попик. Київ, 2016. 944 с.
3. Сюдюков І. Донбас: роз'ятрені рани минулого. У чому історичне коріння трагедії на Сході? // День. 2014.
4. Верменич Я. «Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України». - К.: Інститут історії України НАН України, 2018. – 369 с.
5. Верменич Я. «Луганщина у соціально-політичному просторі України: від 2014 року до сьогодення», Київ: «Логос» 2020. 192 с.
6. Верменич Я. «Донбас у контексті російсько-українського конфлікту», Київ: «Фоліо» 2017. 352 с.
7. Верменич Я. «Місце Донбасу у новій політичній карті України», Київ: «Книги - Книга» 2021. 350 с.
8. Мотиль О. «Putin's War in Ukraine: Russia's Invasion of Donbas and Crimea», «The New Ukraine» 2022. 274 с.
9. Мотиль О. «Ukraine vs. Russia: Revolution, Democracy, and War», «Westview Press» 2019. 268 с.
10. Головка В. «Окупований Донбас: політика, економіка, суспільство», Київ: «Книги - Книга» 2021. 250 с.

11. Головка В. «Донбас між війною і миром: суспільні настрої та соціальна адаптація», Київ: «Книги - Книга» 2016. 630 с.
12. Гарань О. «Гібридна війна Росії проти України: військовий, політичний та інформаційний фронти», Київ: «НТМТ» 2017. 240 с.
13. Гарань О. «Донбас: Парадоксальний регіон», Київ: «Критика» 2016. 216 с.
14. Якубова Л. Історична пам'ять і війна на Донбасі. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. 250 с.
15. Якубова Л. Ідентичність і війна: Донбас у контексті українського конфлікту. Харків: Видавництво "Фоліо", 2019. 320 с.
16. Рябчук М. «Розділене суспільство: політична ідентичність і конфлікт на Донбасі», Київ: «Темпора» 2017. 240 с.
17. Рябчук М. «Україна на роздоріжжі: між Європою та Росією», Київ: «Дух і Літера» 2015. 228 с.
18. Грицак Я. «Донбас: війна за пам'ять», Київ: 2021. 176 с.
19. Грицак Я. «Чи є у нас майбутнє? Перспективи української ідентичності», Київ: «Темпора» 2018. 256 с.
20. Батюка, Олександр. "Історія Криму: проблеми та перспективи", Київ: «Темпора» 2021. 256 с.
21. Гуменюк, Сергій. "Крим: політичні та соціально-економічні трансформації", Київ: «Критика» 2019
22. Дубровіна, Марія. "Крим у російській та українській історіографії", Київ: «Темпора» . 2020
23. Костенко, Павло. "Крим: історичні контексти та сучасні виклики", Київ: «Дух і Літера» 2018.
24. Левченко О. Крим у контексті української історії 2020
25. Ставров Д. "Історіографія Криму: сучасний стан та проблеми", Київ: «Темпора» . 2022

26. Терещенко, Ігор. "Крим у національних міфах", Київ: «Дух і Літера» 2019. 256 с.
27. Шевченко, Тетяна. "Кримська війна: історичні та соціокультурні аспекти", Київ: «Темпора» 2018. 256 с.
28. Мателешко Юрій. "Крим: стратегічний вимір", Київ: «Темпора» 2018. 256 с.
29. Запорожченко, Юлія. "Історіографічний вимір хронопоту сепаратизму в незалежній Україні"
30. Барабаш, Юлія Вітчизняна історіографія з історії «русинського» сепаратизму: 1991-2023 рр.-2023
31. Макаров І.М. Поняття і зміст режиму окупації у міжнародному праві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2012. № 3. С. 193-197. С. 193
32. Serge Schmemmann, 'Russian Parliament Votes a Claim to Ukrainian Port of Sevastopol' The New York Times (July 10. 1993) Section 1. Page 3.
33. Про Заяву Президії Верховної Ради України у зв'язку з дорученням VII з'їзду народних депутатів Російської Федерації Верховній Раді щодо розгляду питання про статус міста Севастополя: постанова Президії Верховної Ради України від 9 грудня 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 5. Ст. 31
34. Про постанову Верховної Ради Російської Федерації "Про статус міста Севастополя": постанова Верховної Ради України від 14 липня 1993 р. № 3378-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 36. Ст. 364
35. Preliminary verbatim record of the three thousand two hundred and fifty-sixth meeting of the United Nations Security Council. 20 July 1993 New York

36. Задорожній О. В. Наслідки анексії Криму для міжнародного правопорядку / О. В. Задорожній. –URL: https://visnyk.juris.uz.ua/file/No.30/part_2/49.pdf

37. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010

38. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. . URL: <http://surl.li/nqcp>

39. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 р. // Офіційний вісник України. 2007. № 13. С. 123

40. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31.05.1997 р. // Офіційний вісник України. 04.06.1999. № 20., С. 518

41. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України // Дипломатический вестник МИД Российской Федерации. Август 1997. № 8., с. 18

42. Угода між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту від 28.05.1997 р. // Дипломатический вестник МИД Российской Федерации. 1997. № 8. С. 293

43. The sanctions stranglehold for the Kremlin. URL: <http://surl.li/nqgy>

44. Віктор Логацький: енергетична залежність ЄС – швидше міф, чим реальність (2015). URL: . <https://clck.ru/TixDv>

45. Про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією (н 2)

46. Definition of Aggression: UN General Assembly Resolution 3314 (XXIX) of 14 December 1974 (н 12)

47. E Tsybulenko and B Kelichavyi, 'International Legal Dimensions of the Russian Occupation of Crimea' in Sayapin S and Tsybulenko E, *The Use of Force against Ukraine and International Law: Jus Ad Bellum, Jus in Bello, Jus Post Bellum* (1st edn, T.M.C. Asser Press/Springer 2018) 277–98. DOI: 10.1007/978-94-6265-222-4

48. С. Адамович, 'Російський слід у формуванні "новоросійства" з метою дезінтеграції Півдня і Сходу України (1990–2016 рр.)' в *Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Леся 2016).

49. OSCE Parliamentary Assembly's Resolution the Continuation of Clear, Gross and Uncorrected Violations of OSCE Commitments and International Norms by the Russian Federation (2015)

50. PACE Resolution on Political consequences of the Russian aggression in Ukraine, 2132 (2016) (Adopted on 12 October 2016)

51. PACE Resolution on Humanitarian consequences of the war in Ukraine, 2198 (2018) (Adopted on 23 January 2018)

52. Office of the Prosecutor, 'Report on Preliminary Examination Activities' (International Criminal Court, 05.12.2018)

53. E. Tsybulenko, 'Why can't they be called "separatists"? (Region. Expert, 14.01.2019)

54. General Assembly Resolution on Definition of Aggression A/RES/29/3314 (Adopted on 14 December 1974)

55. T. Bukkvoll, 'Russian Special Operations Forces in Crimea and Donbas' [2016] 46 (2) *Parameters* 18.

56. E. Tsybulenko and J Francis, 'Separatists or Russian Troops and Local Collaborators? Russian Aggression in Ukraine: The Problem of Definitions' in S Sayapin, and E Tsybulenko, *The Use of Force against Ukraine*

and International Law: Jus Ad Bellum, Jus in Bello, Jus Post Bellum (1st edn, T.M.C. Asser Press/Springer 2018) 125–7. DOI: 10.1007/978-94-6265-222-4

57. T. Parfitt, ‘Separatist fighter admits Russian tanks, troops ‘decisive in eastern Ukraine battles’ (The Telegraph, 31.03.2015)

58. General Assembly Resolution on Definition of Aggression A/RES/29/3314 (n 8) Art. 3(c)

59. І. Токар та І. Аннітова, ‘Азовський конфлікт: як РФ “віджимає” Азов’ (Крим. Реалії)

60. General Assembly Resolution on Definition of Aggression A/RES/29/3314 (n 8) Art. 3(g)

61. Statement by the Delegation of Ukraine at the 832nd FCS Plenary Meeting FSC.DEL/202/16: Permanent Mission of Ukraine to the International Organizations in Vienna (OSCE, 13.10.2016)

62. Database of Russian Aggression (n 17).

63. ‘Путін публічно збрехав, відповідаючи на запитання журналіста про ПВК “Вагнера”: СБУ та InformNapalm відреагували на його брехню’ (InformNapalm, 20.12.2020)

64. М.Антонович, ‘Право на гуманітарну допомогу під час збройного конфлікту і відповідальність за його порушення згідно з міжнародним правом’ (2015) 168 Наукові записки НаУКАМА 93–94.

65. Commentary of 2016, Geneva Convention (I) for the Amelioration of the Conditions of Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. (Adopted on 12 August 1949)

66. Казанський Д.В., Воротинцева М.В. Як Україна втрачала Донбас. Київ : Чорна гора, 2021. 326 с.

67. Олександр Михед, Я змішаю твою кров із вугіллям. Зрозуміти український Схід. Київ : Наш Формат, 2020. 368 с.

68. Зарембо К. Схід українського сонця. Історії Донеччини та Луганщини початку ХХІ століття, Човен, 2023. 160 с.
69. Чех А. Точка Нуль. Чернівці : Видавець Померанцев Святослав, 2023. 216 с.
70. Станіслав Асеев Світлий шлях: історія одного концтабору. Львів : Видавництво Старого Лева, 2024. 448 с.
71. Вербич Д. Точка неповернення. Київ: Наш Формат, 2020. 192 с.